

УДК 378:338.46

DOI:

Олена Іванова, аспірант кафедри педагогіки та психології вищого навчального закладу
“Університет імені Альфреда Нобеля”, м. Дніпро

ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ” У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто сутність поняття “позиція” в загальному сенсі й як терміну професійної сфери в аспекті наук, що досліджують процеси й результати професійної діяльності й професійної взаємодії: психології, соціології, філософії освіти. Здійснено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду інтерпретації поняття “професійна позиція”. З’ясовано, що зазначений концепт розглядається як інтегративний феномен, що є характеристикою особистості в цілому; як спосіб реалізації базових цінностей особистості у її взаємостосунках із іншими людьми; як центральний компонент освіченості особистості; як результат взаємопроникнень соціальних, професійних та індивідуальних типових рис особистості; як система ставлень особистості до професії. Представлено власне розуміння концепту “професійна позиція”.

Ключові слова: позиція; професійна позиція; особистісна позиція; життєва позиція; професійна діяльність.

Лит. 18.

*Olena Ivanova, Postgraduate Student of the Pedagogy and Psychology Department
Higher Educational Institution “University of Alfred Nobel”, Dnipro*

THE CONCEPT “PROFESSIONAL POSITION” IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE

In the article the essence of the concept “position” in the general sense is considered and the substantive features of understanding of it as a term of a professional sphere in the aspect of sciences, which investigate the processes and results of professional activity and professional interaction: psychology, sociology, philosophy of education are singled out. It was found out that the vocabulary articles focus on the understanding of the main meaningful accents of the notion “position” as giving an idea of the attitude of the individual to life in general and its specific aspects, in particular, the behavior determined by a certain system of values and beliefs, as well as status-role models of behavior.

The analysis of domestic and foreign experience of interpretation of the concept “professional position” is carried out. It is theoretically substantiated that this concept is considered as an integrative phenomenon, which is: a personality characteristic as a whole; as a way to realize the basic values of the personality in its interactions with other people; as the central component of personality education; as a result of interpenetration of social, professional and individual typical personality traits; as a system of personal attitudes to the profession.

Analyzing the scientific approaches to the study of a professional position, it is noted that this concept is considered by scientists in connection with the study of characteristics of the person and the means of its formation as a professional in a certain type of activity. The formation and development of a professional position is studied in philosophy, pedagogy, sociology, as well as in certain branches of psychology. The personal and professional positions are considered by the researchers in close connection, because it is based on personal values and behavioral models that a professional position is predominantly formed.

The absence of a unified understanding of the defined definition and the multidisciplinary approach to its interpretation is determined. On the basis of generalization of scientific approaches, the actual understanding of the concept “professional position” as a value attitude towards professional activity is proposed, based on persistent beliefs regarding the model of its implementation (including forms and means), results, participants, as well as a system of behavior, coordinated with the system of expert beliefs.

Keywords: position; professional position; personal attitude; stance; professional activities.

Постановка проблеми. Проблема усвідомлення майбутнім фахівцем особистої готовності до професійної діяльності є одним із питань в аспекті професійної реалізації. У нинішніх складних соціально-економічних умовах ця проблема загострюється і вимагає додаткових зусиль щодо спрямування студентів як до активності у процесі фахової реалізації, так і до їхньої орієнтації на свідоме професійне та особистісне самовдосконалення, що

має відбуватись на основі усвідомлення особистого рівня підготовки до професійної діяльності. Сформованість у фахівця професійної позиції значно полегшує його реалізацію у професійному середовищі, що обумовлюється, зокрема, адекватністю його професійних домагань згідно пропозицій ринку праці, а також спрямованістю на корекцію рівня професійних компетенцій відповідно вимог роботодавців. З метою виявлення шляхів цілеспрямованого

формування професійної позиції майбутнього фахівця в процесі фахової підготовки необхідно дослідити суть поняття професійної позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує різні наукові підходи до професійної позиції особистості. Зокрема, це дослідження К. Абульханової-Славської, С. Безсонова, Б. Братусь, О. Ігнатюк, Н. Ісаєвої, Г. Коваленко, Г. Коджаспирової, І. Кулініч, Н. Лавриченко, А. Маркової, О. Мешкова, С. Прядко, О. Резван, Л. Руденко, О. Руденко, С. Рубінштейн, В. Слободчикова, О. Чаплигіна та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного визначення концепту “професійна позиція”, що пояснюється багатоаспектністю й багатогранністю цієї дефініції.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити наукові підходи щодо визначення сутності концепту “професійна позиція”.

Згідно з метою було поставлено такі **завдання**: розглянути сутність поняття “позиція” в загальному сенсі й як терміну професійної сфери в аспекті наук, що досліджують процеси й результати професійної діяльності й професійної взаємодії; розкрити підходи науковців до сутності поняття “позиція”, “професійна позиція”; запропонувати власне розуміння концепту “професійна позиція” на основі узагальнення підходів щодо визначення сутності зазначеного феномену у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. У межах нашого наукового інтересу було з’ясовано, що поняття “позиція” у загальному сенсі й розуміння його як терміну з точки зору психології, педагогіки, філософії освіти є багатозначним. Так, в Академічному тлумачному словнику української мови “позиція” визначається як “становище, роль, місце кого-, чого-небудь у суспільному житті, науці, мистецтві і т. ін.” та “точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії; поведінка, характер дій, що зумовлені цією точкою зору, цим ставленням” [1, 815]. Філософський словник представляє тлумачення даного поняття як “точка зору, переконання, що означає сталий якісний стан особистості, який відображує не лише усвідомлену установку діяти певним чином, а й самі дії” [17]. Згідно з психологічними довідниками та словниками “позиція” – це:

- складна, відносно усталена система ставлень, установок, мотивів, цінностей людини, якими вона керується у процесі своєї життєдіяльності;

- положення індивідуума у статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі [7, 263];

- стійка система відносин людини до певних аспектів дійсності, яка виявляється у відповідній поведінці та вчинках [11, 392].

Цікавим вважаємо визначення терміну “позиція” у психологічному словнику як “розвивальної освіти, що характеризується зрілістю, відносною стабільністю; інтегральною, найбільш узагальненою характеристикою стану індивіда у статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі” [14] та у педагогічному словнику як “стійкої системи ставлень людини до різних проявів оточуючої дійсності, людей та до самого себе” [6, 395], що є підтвердженням тісного зв’язку та взаємної зумовленості змісту наукових понять у психології та педагогіці.

Таким чином, аналіз словникових статей щодо змісту поняття “позиція” дозволяє розглядати його як уявлення про ставлення особистості до життя в цілому та конкретних його аспектів, зокрема, характеристику поведінки, зумовленої певною системою цінностей та переконань, а також статусно-рольових моделей поведінки.

Вивченню поняття “позиція” присвятили власні дослідження значна кількість науковців. Здійснюючи пошук змісту цієї наукової категорії, зазначимо, що її розкривають по-різному. Так, І. Кулініч пов’язує позицію із місцем особистості у соціумі, кожна із яких виявляється у певному індивідуальному виконанні – ролі – образі поведінки, очікуваної у межах соціальної норми [8]. О. Резван зауважує, що об’єктивною характеристикою життєвої позиції особистості є її участь в інтенсивних соціальних сферах – перспективних і з безліч можливостями [15]. С. Прядко розглядає особистісну позицію як відповідність зовнішнім вимогам, як варіант реалізації у суспільстві [12]. Беручи до уваги подані трактування, зауважимо, що в них простежується тісний зв’язок між психологічним та соціальним аспектами змісту поняття “позиція”. Таким чином, вбачаємо той факт, що позиція може набувати динамічності, що заперечує її характеристиці, означеній у словниках. Отже, більш правильним вважаємо ототожнення особистісної позиції із роллю у межах кожного соціального становища особистості. Тут ми маємо звернути увагу на аспект усвідомлення людиною власного вибору моделі поведінки, тобто на умінні пояснити, обґрунтувати такий свій вибір позиції.

Слід зауважити, що у наукових дослідженнях життєву позицію доволі часто пов’язують із особистістю. Так, Б. Братусь вважає, що стати особистістю – означає, по-перше, зайняти певну життєву (міжособистісну, моральну) позицію, по-друге, достатньою мірою її усвідомлювати і нести

за неї відповідальність, по-третє, стверджувати її своїми вчинками [2]. На думку Г. Коваленко, формування життєвої позиції обумовлене активізацією свідомості людини, її світоглядом, переконань, розуміння власних інтересів, правильним віддзеркаленням об’єктивних умов [5]. С. Прядко, зауважує на зв’язок активності особистості у виявленні нею особистої життєвої позиції та рівня її свідомості й самосвідомості, вміння адекватно оцінювати свої реальні можливості [12].

Цікавою для нас є думка О. Мешкова, який розуміє професійну позицію як позицію активного суб’єкта, який самостійно приймає рішення відповідно до внутрішніх цінностей, мотивації, переконань. При цьому науковець зауважує на суб’єктну складову зазначеного утворення, що відображає спосіб самореалізації, самоствердження і саморозвитку фахівця як професіонала. Прояв суб’єктності, за словами О. Мешкова, виступає антиподом нормативно-рольової позиції; відображає і розвиває індивідуальність, авторство, суб’єктивність особистісної позиції, вироблення перспектив подальшого саморозвитку; надає діяльності неповторної, особистісної своєрідності [10].

Отже, слід зазначити, що особистість за своєю суспільною природою активна, зокрема, щодо своїх інтересів. При цьому соціальна активність виступає як особистісний спосіб зіставлення себе з іншими людьми, визначення своєї позиції і тим самим характеризує соціальну відповідальність.

Спираючись на дослідження науковців визначено, що особистісна позиція отожднюється із соціальною активністю людини, розвитком її соціальної суб’єктності. Так, О. Ігнатюк зауважує, що “суб’єктність не просто присутня у всіх відносинах, усіх видах діяльності індивіда, всіх сферах його буття, але й може “нарошуватись”, розвиватись у процесі виховання, що забезпечує реалізацію людини у професійному становленні, знаходженні нею життєвої позиції” [4, 387]. О. Чаплигін, розглядаючи суб’єктну позицію майбутнього фахівця “як позицію особистісного й професійного саморозвитку”, “як гармонію зовнішнього й внутрішнього в позиції майбутнього фахівця”, зазначає, що необхідною умовою такої гармонії є узгодженість зовнішніх педагогічних впливів з внутрішнім особистісним потенціалом студента [18].

Це настановує на думку, що особистісна позиція майбутніх фахівців формується у межах їхньої професійної підготовки. Тому вважаємо необхідним дослідити представлення категорії “позиція” у педагогічному аспекті.

Так, у Енциклопедії освіти поняття “позиція особистості” визначається як:

- цілісний спосіб життєдіяльності;
- ознака гармонійно розвиненої особистості;
- стійка тенденція внутрішньо зумовленої поведінки;
- сукупність суспільно спрямованої діяльності та ціннісних ставлень до дійсності [3, 690].

Важливим для нашого дослідження є погляд на поняття “позиція” О. Руденко, яке дослідниця розглядає за напрямками:

- змістовий – система знань, переконань, поглядів людини, її цінності, настанови, мотиви тощо;
- поведінковий – система дій і вчинків людини, способів відстоювання і реалізації своєї позиції;
- структурно-функціональний – через склад і функції позиції залежно від особливостей і можливостей її прояву;
- процесуальний – через систему засобів щодо ставлення і формування позиції людини [16, 355].

Переконані, що саме поведінковий та структурно-функціональний напрями є найбільш актуальними для формування конкретної професійної позиції майбутнього фахівця, оскільки у діяльності позиція має віднаходити своє виявлення, набувати змісту у фізичній, організаційній, правовій, управлінській формах тощо.

Як вважають вчені Г. Дегтярьова М. Козяр, І. Матійків Л. Руденко, А. Шиделко, професійну позицію фахівця можна пов’язати із його іміджем, який формується у процесі взаємодії з іншими людьми. Створення позитивного професійного іміджу пов’язується із комунікативною культурою фахівця будь-якого профілю. При цьому автори наголошують, що привабливий імідж співробітника фірми, образ, створений у сфері міжособистісних стосунків, викликає у людей відчуття взаємної симпатії, приваблює споживачів і партнерів [13].

Слід зауважити, що позиція розглядається науковцями не лише у зв’язку з особливостями поведінки людини у соціумі, але й з різновидами діяльності. Так, одним із важливих видів діяльності людини є її професійна діяльність. Отже, запорукою самореалізації особистості у професії стає виявлення професійної позиції.

О. Резван, аналізуючи наукові підходи до вивчення професійної позиції, зауважує, що зазначене поняття розглядається науковцями у зв’язку з вивченням характеристик особистості і засобів її формування як професіонала у певному виді діяльності. Автор наголошує на міждисциплінарності професійної позиції, яка виявляється у тому, що її становлення і розвиток

досліджується у філософії, педагогії, соціології, а також у певних галузях психології. Так, вивчення розвитку й саморозвитку людини, формування її самооцінки, що є обов'язковим компонентом професійної позиції, є об'єктами вивчення психології особистості. Соціальна психологія розглядає професійну позицію як результат відображення соціальних процесів взаємодії людини з реальним оточенням і досліджує її у виявленнях особистісної мотивації, ступені задоволеності людини роботою. Найбільш активно професійну позицію представлено як об'єкт дослідження у психології праці, де способи становлення позиції вивчаються залежно від стадій професійного розвитку особистості [15].

Важливим визначаємо той факт, що особистісна та професійна позиції розглядаються вченими у тісному зв'язку, оскільки саме на основі особистісних цінностей та моделей поведінки переважно формується професійна позиція. Так, Е. Еріксон у дослідженні вікових періодів життя людини й основних завдань, покладених на неї фазами життя, доходить висновку, що з 21 до 25 років особистість має вирішити “дорослі завдання”, зокрема створити зв'язки, відповідні потребам основних напрямів її самореалізації: сімейні, дружні, професійні. Життєва позиція інтегрує у собі відповідний комплекс фіксованих установок в їх раціональному, емоційному і вольовому аспектах й постає у ролі механізму, що “запускає” активність особистості у будь-якій сфері діяльності, сприяє її самореалізації у різних напрямках. У студентські роки відбувається переоцінка професійних цінностей: від надуманих, дещо романтичних, сформованих у період професійної орієнтації (старша школа) та професійного самовизначення, до реальних, суспільно значущих, які є чинником приналежності до фахової спільноти і обов'язковим елементом набуття професійної ідентичності.

Це дає підстави стверджувати, що студентський вік є найефективнішим і найрезультативнішим періодом формування особистісних характеристик, зокрема професійної позиції.

Професійна позиція як чинник життєвої позиції, обумовлюється рівнем ідентичності людини із професійною групою, визначає психологічні установки необхідні для її професійної діяльності. У виявленні професійної позиції особистості, як і життєвої позиції взагалі, визначну роль відіграють професійні цінності, що надають сенсу діяльності, визначають образ професійної кар'єри. При цьому актуальності набуває усвідомлення особистістю оцінок внутрішнього і зовнішнього досвіду, реальності і перспектив професії.

Цікавим вважаємо підхід до визначення ролі ціннісної системи особистості у формуванні її професійної позиції, представлений у дослідженні А. Маркової. Так, науковець зазначає, що у разі досягнення особистістю професійної зрілості відбувається повне включення професійних цінностей в особистісний простір [9]. Однак вважаємо правильним погодитись із О. Резван, яка зауважує, що стан повного суміщення “особистісного” та “професійного”, коли людина не мислить себе поза роботою і своє особистісне втягує у професійні межі (так званий трудоголізм), професійною зрілістю вважати не можна, оскільки ціннісні орієнтири такої особистості стають дуже обмеженими [15].

О. Мешков визначає професійну позицію фахівця як важливий показник професійного розвитку, характеристика, що визначає вибір суб'єктом свого професійного шляху, здійснення діяльності й поведінки [10]. Аналізуючи наукові підходи до визначення суті професійно-педагогічної позиції вчителя, науковець доходить до певного узагальнення: “педагогічна позиція відображає стійку усвідомлену систему ставлень учителя до різних сторін своєї професії, спосіб самовизначення, прийняття і реалізації ним власної професійної та особистісної концепції. Безперечно, що це може бути притаманно вчителю, який суб'єктно включений у педагогічний процес та осмислено внутрішньо приймає його цінності” [10]. Підтримуючи автора у його наукових розвідках, зауважуємо, що представлене визначення може бути актуальним для усвідомлення суті професійної позиції будь-якого фахівця, адже реалізація у кожній професії містить ціннісні змісти, ставлення до яких у професійній діяльності саме й визначає професійну позицію фахівця.

У визначенні основних положень змісту професійної позиції особистості погоджуємось із О. Резван, зокрема:

- професійна позиція особистості є проекцією її життєвої позиції, формується у процесі діяльності фахівця;

- джерелом формування професійної позиції є світогляд особистості, набуті знання та вміння, система мотивів і життєвих цінностей, рефлексивні вміння;

- професійна позиція є тією професійно-особистісною характеристикою, що відображає ціннісні ставлення особистості до професійної діяльності та її результатів; учасників професійної діяльності і до себе й забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій упродовж вирішення фахових завдань;

- професійна позиція, будучи стійкою,

усвідомленою сукупністю ставлень фахівця до обраної професії, способом самовизначення, прийняття та реалізації ним професійно-діяльнісної і особистісної концепції, включає когнітивно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний і рефлексивний аспекти, що виявляються через діяльність;

- професійна позиція визначає рівень активності фахівця, стимулює високу продуктивність професійної діяльності;

- професійна позиція – відносно стабільне утворення, проте, воно може і повинно розвиватись і самозмінюватись з часом під впливом зміни мотивів, нового досвіду, навчання, саморозвитку, а також спеціальних коригувальних впливів [15].

Висновки. Здійснивши аналіз наукового досвіду щодо означеної проблеми, нами зроблено спробу дати власне формулювання професійної позиції. Професійна позиція особистості – це ціннісне ставлення до професійної діяльності, засноване на стійких переконаннях щодо моделі її реалізації (включаючи форми та засоби), результатів, учасників, а також система поведінки, узгоджена із системою переконань фахівця. Подальші дослідження передбачають розгляд проблеми формування професійної позиції майбутнього фахівця через аналіз професійно важливих якостей фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

2. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с.

3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика [текст]: [монографія] / О. А. Ігнатюк. – Х.: НТУ “ХПІ”, 2009. – 432 с.

5. Коваленко Г. С. Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Коваленко Галина Сергіївна. – Кривий Ріг, 2010. – 19 с.

6. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 176 с.

7. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/ Д: изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.

8. Кулініч І. О. Психологія управління: Курс лекцій / І.О. Кулініч. Л.: ВПВ ЛВЦНТЕІ, 2006. 126 с.

9. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Междунар. гуманит. фонд “Знание”, 1996. – 308 с.

10. Мешков О.І. Особливості суб’єктної складової професійної позиції майбутнього вчителя / О.І. Мешков. Ел ресурс. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/993/94/>

11. Новейший психологический словарь под ред. В.Б. Шапаря. – Изд. 4-е – Ростов н/Д.: Феникс, 2009. – 806 с.

12. Прядко С.А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення / С.А. Прядко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. № 40. – 14 др. арк.

13. Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / [Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; за ред. Руденко Л. А.]. – Київ, 2012. – 170 с.

14. Психологический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких и др. – М.: Большая Рос. энцикл., 2003. – 528 с.

15. Резван О.О. Формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі: монографія. – Х.: “Точка”, 2014. – 400 с.

16. Руденко О.С. Профессиональная позиция преподавателя вуза как условие обеспечения качества его деятельности в образовательном процессе: дисс... канд. пед. наук: 13.00.08 / Руденко Ольга Семеновна. – СПб., 2006. – 184 с.

17. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М., 1986. – 588 с.

18. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації: соціально-філософський аналіз: [монографія] / О.К. Чаплигін. – Х.: Основа, 1999. – 277 с.

REFERENCES

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainkoi movy [Academic dictionary of the Ukrainian language]. [Electronic resource]. Available at:<http://sum.in.ua/>. [in Ukrainian].

2. Bratus, B. S. (1988). *Anomalii lichnosti* [Anomalies of personality]. Moscow: Mysl, 301p. [in Russian].

3. *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040 p. [in Ukrainian].

4. Ihnatiuk, O. A. (2009). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho*

samovdoskonalennia: teoriia i praktyka [Formation of the future engineer's readiness for professional self-improvement: theory and practice]. Kharkiv: NTU “KhPI”, 432 p. [in Ukrainian].

5. Kovalenko, H. S. (2010). Formuvannia akmeolohichnoi pozytsii maibutnoho vchytelia v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of acmeological position of the future teacher in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 19 p. [in Ukrainian].

6. Kodzhaspyrova, H. M. & Kodzhaspyrov A. Iu. (2001). *Pedahohycheskyi slovar* [Pedagogical dictionary]. Moscow: Yzdatelskyi tsentr “Akademyia”, 176 p. [in Russian].

7. Karpenko, L. A., Petrovskiy, A. V. & Yaroshevskiy, M. G. (1999). *Kratkyi psykhologhycheskyi slovar* [Concise dictionary of psychology]. Rostov on/D: “Fenyks”, 512 p. [in Russian].

8. Kulinich, I.O. (2006). *Psykholohiia upravlinnia* [Management psychology]. Lviv: VPV LVTsNTEI, 126 p. [in Ukrainian].

9. Markova, A.K. (1996). *Psikhologiya professionalizma* [Psychology of professionalism]. Moscow: Mezhdunar. gumanit. fond “Znanie”, 308 p. [in Russian].

10. Meshkov, O.I. *Osoblyvosti subiektnoi skladovoi profesiinoi pozytsii maibutnoho vchytelia* [Features of the subject component of the professional position of the future teacher]. [Electronic resource]. Available at: <http://vuzlib.com/content/view/993/94/> [in Ukrainian].

11. *Noveyshiy psikhologicheskyy slovar* (2009). [The latest dictionary of psychology]. Rostov on/D: Fenyks, 806 p. [in Russian].

12. Priadko, S.A. (2004). *Zhyttieva pozytsiia osobystosti v aspekti suchasnoho sotsialno-filosofskoho osmyslennia* [Life position of the

person in the aspect of modern social and philosophical understanding]. *Multiverse. Philosophical almanac*. Kyiv: Tsentrukukhivnoi kultury. No.40, 14p. [in Ukrainian].

13. Rudenko, L. A. (2012). *Psykhologichni aspekty profesiinoi pidhotovky konkurentozdatnykh fakhivtsiv* [Psychological aspects of professional training of competitive specialists]. Kyiv, 170 p. [in Ukrainian].

14. Bym-Bad, B. M. (2003). *Psikhologicheskyy entsiklopedicheskyy slovar* [Psychological encyclopaedic dictionary]. Moscow: Bolshaya Ros. entsykl., 528 p. [in Russian].

15. Rezvan, O. O. (2014). *Formuvannia profesiino-refleksyivnoi pozytsii maibutnykh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoi haluzi* [Formation of professional and reflexive position of future specialists of the automobile and road industry]. Kharkiv: “Tochka”, 400 p. [in Ukrainian].

16. Rudenko, O. S. (2006). Professionalnaya pozitsiya prepodavatelya vuza kak uslovie obespecheniya kachestva ego deyatelnosti v obrazovatelnom protsesse [Professional position of the University teacher as a condition of ensuring the quality of its activities in the educational process]. *Candidate's thesis*. St.Petersburg, 184 p. [in Russian].

17. Frolova, I. T. (1986). *Filosofskyy slovar* [Philosophical dictionary]. Moscow, 588 p. [in Russian].

18. Chaplyhin, O. K. (1999). *Tvorchyi potentsial liudyny: vid stanovlennia do realizatsii: sotsialno-filosofskyy analiz* [Human creative potential: from formation to realization: social and philosophical analysis]. Kharkiv: Osnova, 277 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2018

“Науку може всякий вивчити – один з великою, інший з меншою працею. Але від мистецтва отримує кожен стільки, скільки він сам в змозі дати”.

*Артур Шопенгауер
німецький філософ*

“Ми знаходимо в житті лише те, що самі вкладаємо в нього”.

*Ральф Волдо Емерсон
американський есеїст, поет і філософ*

